

MAGYARI SÁRA ROVATA

Komolya(bba)n a viccesről

Tandem

Lassan magunk mögött hagyjuk a vesztegzár idejét. Ebben az időszakban sok vicc és humoros mém témája volt a koronavírus, a karantén, a különböző intézkedések és a túlélési stratégiák. Ennek apropóján tandemezünk ebben a hónapban a viccről, a humoros szövegekről. Arra keressük a választ, mi is a vicc, a humor. Mi ennek a szerepe az emberi közösségeinkben? Mit tudunk elmondani a vicc, a humor segítségével? És az is előkerül, hogy vajon mi köze van a burkolt agresszivitásnak és az igazságszólásnak a humorhoz.

(Szabó Roland Attila)

„Ne neved, ez nem vicces!” – mondja valaki, miközben mi szakadunk meg a nevetéstől. Volt már ilyen? No de mit jelent sen az, hogy „nem vicces”, hiszen mi épp jót derülünk rajta? A humor ennyire szubjektív lenne? Egyáltalán mit tartunk humorosnak?

Számos humorelmélet létezik, és bizony nem egyszerű feladat meghatározni a humor fogalmát. Az ókori filozófusoktól elkezdve a modern nyelvészekig számos megközelítésből vizsgálták már a problémát. Az egyik ilyen elmélet szerint azért vélünk valamit szellemesnek, mert az adott vicc felsőbbrendűségi érzést nyújt azzal szemben, akit a történet célba vesz. A viccben kigúnyolt, nevetségessé tett vagy valamilyen formában leminősített alak(ok)on szinte azonnal felülemelkedik az, aki a viccet befogadja, mivel ő maga kívülállóként sértetlen marad. Gondoljunk csak a klasszikus rendőr-, anyós- és egyéb sztereotípiákat célzó viccekre, vagy vizsgáljuk meg az első reakciónkat, amikor meglátunk valakit a telefonjába bambulva nekimenni a lámpaszlopnak. Nyugodtan bevallhatjuk a visszafojtott kacagásunkat, hiszen mások nyomorúsága már az ősidők óta szórakoztató volt, pusztán azért, mert nem nekünk fáj. A Chaplin idejéből ismert banánhéjon elcsúszás is ugyanide tartozik. Ezért

SZABÓ ROLAND ATTILA (1979, Nagyvárad) nyelvész, tanársegéd a Partiumi Keresztény Egyetemen.

Magyari Sára (1976, Nagybodófalva) nyelvész, újságíró, a PKE docense. Tanulmányait Nagyváradon (I. Vulcan Tanítóképző, Ady Endre Sajtókollégium), Temesváron (Művészeti Iskola) és Kolozsváron (BBTE) végezte. Rovatai vannak a Román Rádió temesvári adásában, a *Nyugati Jelenben*, az *E-nyelv Magazinban*, a *MŰRE* lapjában. Kötete: *Takázás (esszék, publicisztikák, MŰRE, 2018)*.

annyira népszerűek a YouTube-on az úgynevezett *prank* videók, amelyeket magyarul inkább *kész átverés* típusú műsoroknak nevezhetnénk. Sőt, a humor érzékelésének mértékét fokozza az, ha a vicc célpontjában egy nemkívánatos személy áll, hiszen a káröröm ízét a személy fölött aratott pillanatnyi győzelmünk dicsősége

édesíti. Két egyforma csattanót rejtő politikai vicc esetében minden bizonnyal azon derülnénk jobban, amelyik az általunk kevésbé kedvelt politikust figurázza ki. Az ellenszenv tehát a humor katalizátora is lehet.

Freud elmélete szerint a humor szociálisan elfogadott módja annak, hogy a felgyült feszültségtől, stressztől megszabaduljon az ember. Ez esetben egy eszköz a humor, mely által szociálisan elfogadható módon élhetjük ki a kényelmetlen, szégyenteljes gondolatainkat. A durva viccek jelentős része szexuális tabukat feszeget, és stand-up fellépéseken megfigyelhető, hogy a közönség már akkor elkezd kacarászni, amikor ezeket a *tiltott* címkét viselő szavakat vagy témákat a komikus egyáltalán szóba hozza, tehát jóval a csattanó elhangzása előtt. Ezt úgy is fel lehet fogni, hogy a humor lehetővé teszi a morális szabályokkal útnak eresztett, megfelelési kényszertől terhelt ember számára, hogy „ingyen” lépje át a jóérzés vagy az erkölcs korlátait, anélkül hogy különösebben szégyenkeznie kelljen miatta, hiszen csak vicc az egész.

Sokan érdemi besorolás alapján határozzuk meg, mi humoros, és mi nem az. Más szóval, fejben állandóan az etikai kódexünket lapozgatjuk, ami azonnal riadót fúj, ahogy valaki túllépte az általunk kiszabott határt. A *The Guardian* brit napilap arra vonatkozó kérdésére, hogy mivel nem szabad viccelni, az olvasók többsége valamilyen szubjektív felsorolással rukkolt elő: a nemi erőszaktól kezdve a terrortámadásokon át egészen a szőke nőkhöz, majd személyes vélemények alapján indokolták meg a döntésüket. Szóval, ha valaki azzal hurrog le minket, hogy „ne neved, ez nem vicces!”, miután mi humorosnak ítéltünk meg egy adott helyzetet vagy történetet, az magyarról magyarra fordítva azt jelenti, hogy „az általam nagy becsben tartott erkölcsi/társadalmi szabályok szerint, s tőled is elvárom, hogy hasonlóan fontosnak tartsd őket, erre másképpen illett volna reagálnod.”

Csak hogy bármennyire közös is az a kondér, amelyből ezeket az etikai szabályokat merítjük, mindegyikünknek megvannak a saját elveink, amelyekhez különböző mértékű szigorral közelítünk. Ha a beszélgetőpartnerünk ízléstelennek talál egy olyan viccet, amelyen mi jót mulatunk, az annyit jelent, hogy ő szorosabban ragaszkodik bizonyos dolgokba

vetett hitéhez, amit a vicc adott esetben megsért, mint mi magunk. Például, ha fenyegetve érezzük magunkat a koronavírus által, sokkal kevésbé valószínű, hogy mókásnak találunk egy olyan mémet, amely bagatellizálja a veszélyt, mint mondjuk, egy vírustagadó konspirátor. A fenyegetettség érzésébe vetett hitünk lehet annyira erős, hogy nem engedjük meg senkinek, hogy ebbe az érzékeny pontunkba beletenyereljen. Ám az érdekes dolog az, hogy vírustagadónak sem kell lennünk ahhoz, hogy jóváhagyjuk és ezáltal élvezni tudjuk a viccet. Hihetünk mi a vírus veszélyeiben, és mulathatunk a viccen akkor is, ha ettől a hittől képesek vagyunk valamelyest elrugaszkodni, legalább arra az időre, ameddig a viccet kiélvezzük. Tehát az, hogy „ne neved, ez nem vicces!”, azt is jelentheti, hogy „bizonyos elvekben való hitem túl erős ahhoz, hogy megengedjem bárkinek az azokkal való komolytalankodást”.

Egy szó, mint száz, ameddig nevetni tudunk, addig a világon kicsit felülkerekedve meglazítjuk az elveinket összetartó övet, hogy időnként ki tudjuk fűjni magunkból a feszültséget.

(Magyar Sára)

A hit és a humor a két h, amely megtartja az embert a legnehezebb időkben is – tanultam egykori családi lelkipásztorunktól. Azóta többször megfigyeltem, hogy krízishelyzetekben azonnal megjelenik az élcelődés, a viccelődés. Úgy tűnik, az embernek

antropológiai sajátja, hogy az, amin nevetni tud, talán nem olyan félelmetes a számára; amivel viccelni tud, az mintha nem lenne olyan komoly dolog; amit humorosan is el tudunk mondani, az nem olyan ellenséges. A viccelődés nemcsak egymás és önmagunk szórakoztatására való, hanem nagyon erős a feszültségoldó szerepe is. Egy jó nevetés vagy legalább egy kis kacagás, mosolygás máris más színben tünteti fel a dolgokat: könnyebben túlélhető a cifra nyomorúságunk (nagyamamától tanultam). Emellett a fölény megtapasztalását is nyújtja, hiszen az, akinek van humora, akiből dől a vicc, az menő, az a középpontban van, rá oda lehet figyelni. És a nevetés, a humor gyógyít is, mára már több kutatás is bizonyította ezt, gondoljunk csak a kórházi bohócokra, akik bejáratosak a gyermekosztályokra.

Továbbá a viccet arra is használjuk, hogy olyasmit mondjunk el, amit másképp nem lehet: tehát az igazmondásnak is lehet az egyik kifejezési módja, a hatalommal való szembeszegülésnek is eszköze, gondoljunk csak bele, a Ceausescu-rendszerben hány és hány vicc született a napi fejadagunkról és az öt éves tervről vagy az exportra készített termékekről.

Mindazonáltal van a viccelődésnek az a módja is, amikor sértünk, bántunk – vagy szándékosan, vagy véletlenül –, de nem vállaljuk a felelősséget, mert: *csak vicceltem*. Tehát a vicc pszichológiai igényeket, célokat is megtestesít – írja Dede Éva magyarországi pszichológus „*Csak vicceltem...*” A *bántó, sértő vicc* című tanulmányában.

A humorizálás pozitív hatása mellett egyre többet hallunk arról, és tapasztaljuk is, hogy a támadó viccelődésnek, a sértő élcelődésnek, az ironizálásnak, a cinikus megjegyzéseknek milyen romboló hatásuk van. A verbális agresszió egyik lájtosabb verziója a humorosnak álcázott beszólógatás, amikor a vicc valakinek vagy valakiknek a rovására hangzik el. Biztosan tapasztaltunk már olyat, hogy amikor egy szarkasztikus megjegyzést tettek ránk – mindnyájan jót neveltünk rajta, de azért valahogyan az elevenünkbe vágott a dolog. Együtt neveltünk a többiekkel, de bennünk maradt a szálka, mert „a vicc lehet simogatás, finom csipkedés vagy véres karmolás, és akár ökölcsapás is.” (Dede Éva)

Gondoljunk csak bele, hányszor állapítjuk meg életünk során valakiről, hogy van vagy nincs humora. Na de hol húzódik a határ a még jó humorú poénkodás és a gúnyolódás között? Nekem úgy tűnik, hogy abban az egyénben, aki a befogadó, netalántán a viccelődés tárgya. Hiszen ő érzi, hogy ez valóban mulatságos volt-e a számára és jóízűt tudott rajta nevetni a többiekkel együtt, vagy inkább csak fájdalmasan mosolygott, mert úgy tűnik, a humornak ez a fajtája lehetővé teszi a viccelődő számára, hogy következmények nélkül megússza a dolgot, hogy a másokra hárítsa a felelősséget, mert *amannak* nincsen humora.

Miközben írom ezt a jegyzetet, valami nagyon nagy hiányt kezdek érezni: nekem nagyon hiányzik a szellemesség, a sziporkázó humor. Ez főleg nyelvi, nyelvjátékon alapuló viccelődés, egy kis nyelvi virtuskodás – olyan jóízű. S közben az is feltűnik, milyen kifejezőek a jelzőink a nevetés, a humorizálás különböző fokozatai által elért hatás tevékenységeinek érzékeltetésére: *jóízű nevetés, maró gúnyolódás, csengő kacagás, harsány vihogás, bájos mosolygás, bárgyú röhögés, kínjában vinnyogva röhög*.

Az is eszembe jut, milyen könnyed, játékos humor jellemzi a szerelmes párok csipkelődő kacaraszását, hogyan lesz ebből vaskos humor egy jó kis falusi lakodalomban úgy éjfél után, és ha nem vigyázunk, akkor előbb-utóbb marakodó ironizálás, ahol a női csicsergésből szőrösnyelvű kárálás lesz, a férfiúi szellemeskedés-

ből cinikus szívatás, amely tréfaszerű ugyan, de rámeleg a másik lelke.

A nevetés gyógyít – tartja a mondás, és valahogyan beleértjük ebbe, hogy a vidám nevetés, a szellemes humor, a kedves tréfálkozás gyógyít, mert ennek ellenkezője inkább megbe-

tegít, rombol. Komoly dolog ez a viccelődés: kicsit kettős is, mint általában a világ érzékelése; kicsit árnyalt is, mint az emberi helyzetek legtöbbször, és szerteágazóan ható, mint az emberi tevékenységek sokasága.